

Ante GRUBIŠIĆ

ATLAS
VUKOVARSKOG
VLASTELINSTVA IZ
1733. GODINE

Osvrt na postanak vlastelinstva

Njemačka plemićka obitelj Eltz¹ vrlo je dugo kroz povijest (1736.-1945.) bila vezana uz vukovarsko vlastelinstvo pa se, valjda, zbog toga u literaturi često upotrebljava naziv za vlastelinstvo - Eltzovo vlastelinstvo ili vlastelinstvo Eltz, za razliku od ostalih slavonskih i srijemskih vlastelinstava² gdje rijetko srećemo praksu nazivanja vlastelinstva prema obiteljskom imenu vlasnika. Svjedočanstvo duge povezanosti Eltzovih s vlastelinstvom vidljivo je i iz opsega sačuvane arhivske građe unutar velikog fonda vukovarskog vlastelinstva,³ koja je nastala gotovo u potpunosti za vrijeme vlasništva ove obitelji, dok se tek jedan mali dio najstarijih dokumenata odnosi na prethodno razdoblje (do 1736.).⁴ No, taj dio građe izuzetno je vrijedan i zbog malobrojnosti ostalih izvora za taj dio povijesti vlastelinstva, odnosno, grada Vukovara i njegove okolice.⁵ Iz tog razloga, najkvalitetniji dio te građe, a to su uglavnom popisi stanovništva, već je objavljen.

1 Povijest ove obitelji opisao je F. Wilhelm Emil Roth u knjizi *Geschichte der Herren und Grafen zu Eltz* (I-II, Mainz, 1889-1890.).

2 Koliko nam je poznato od monografskih prikaza kasno-feudalnih vlastelinstava na ovom prostoru postoje samo: Turković, M. (1906.); Turković, M. (1935.); Karaman, I. (1962.); Gavrilović, S. (1958.) i Čapo, J. (1991.). Mnogobrojne članke i knjige građe ovdje ne navodimo zbog ograničenog prostora.

3 Fond se nalazi u Državnom arhivu u Osijeku; br. 477. Sastoji se od 1783 knjige, 642 kutije arhivskih spisa, te 262 karte. O sumarnom pregledu građe iz fonda, usp. Sršan, S. (1985.; 1997.; 1998.).

4 Svega 21 knjiga - od čega su njih 16 porezne knjižice pojedinih sela iz vlastelinstva - i 3 kutije spisa. Karte, tj. kartografski izvori, ne postoje.

5 Kraći pregled objavljene građe i literature, uz nešto neobjavljene građe iz fonda Srijemske županije Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu donosi Vlado Horvat u radu *Grada za povijest naselja istočne Hrvatske u 18. stoljeću (na vukovarskom vlastelinstvu)*, (Anali Zavoda za znanstveni rad u Osijeku, 9, Osijek, 1993., str. 171-186.).

Formiranje vukovarskog vlastelinstva bilo je dijelom šireg procesa nastajanja vlastelinstava u krajevima oslobođenim od osmanske vlasti,⁶ započetog već prije završetka Velikog bečkog rata 1699. i vođenog od strane Bečkog dvora, koji je u novooslobođenim krajevima nametnuo svoju vojnu i civilnu (komorsku) upravu.⁷ Vukovar i okolica našli su se tako poslije oslobođenja 1687. pod upravom Dvorske komore u Beču, odnosno Komorske inspekcije.⁸ Komorski popis iz 1698. načinjen u vremenu povratka raseljenog stanovništva i obnove naselja, prikazuje Vukovar⁹ sa selima Berkom, Ilačom, Nuštrom i Tordincima kao kotar (distrikt) sa 177 domaćinstava (Mažuran, 1988., 45-61). Organi uprave Dvorske komore uspostavljeni su u Vukovaru iste godine osnutkom komorske uprave (provizorata) i carinarnice, tj. tridesetnice (Mauth und Dreißigstamt) u sklopu uredovanja komisije poslana iz Beča i predvođene grofom Ferdinandom Carlom Caraffom di Stiglianom, koja te godine radi uglavnom na uvođenju i uređenju komorske uprave u Slavoniji. Pored grada Vukovara, u vukovarskom komorskom okrugu 1702. nalaze se sela Komletinci, Otok, Nijemci, Đeletovci, Ilača, Tovarnik, Lovas, Tompojevci, Čakovci, Berak, Svinjarevci, Negoslavci i Bogdanovci, a iz popisa 1716. vidimo kako je proširen na Sotin, Opatovac, Šarengrad, Novak, Vašicu, Ilince, Banovce, Orolik, Slakovce, Laze, Jankovce i Petrovce (Mažuran, 1993., 170). Međutim, na tom popisu više nema Komletinaca i Otoka koji više neće ulaziti u vukovarski okrug već će trajno pripasti Vojnoj krajini, te Nijemaca, koji najkasnije 1722. opet ulaze u sastav okruga. Ovdje vidimo kako su granice vlastelinstva bile podložne promjenama, a pogotovo južna prema Vojnoj krajini s kojom će se stabilizirati tek nakon uspostave - popraćene nizom incidenata - županijskog uređenja 1745.

6 Važniji radovi koji donose pregled tog procesa u slavonsko-srijemskom području su: Karaman, I. (1973.); Gavrilović, S. (1979.); Jačov, M. (1990.) i Mažuran, I. (1993.).

7 O uspostavi novih vlasti, usp. Mayer, T. (1911.) i Mažuran, I. (1989.). Za slavonsko-srijemski prostor sjedište vojne i civilne vlasti bilo je tijekom 18. st. najduže u Osijeku.

8 Komorska inspekcija (Commeral Inspektion) - osnovana 1689. - od 1698. ima sjedište u Osijeku. U srpnju 1723. preimenovana je u Komorsku glavnu direkciju (Commeral Oberdirection).

9 Pod Vukovarem se u popisu podrazumijeva Vukovarski otok (Insula Vukovariensis) - otok Adica na ušću Vuke - gdje se vukovarsko stanovništvo sklonilo zbog ratnih okolnosti. Stanovništvo okolnih sela isto tako je ranije odlazilo u zbjegove i raseljavano.

U razdoblju nakon oslobođenja ostatka Srijema od Turaka i Požarevačkog mira 1718. Bečki dvor zamjenjuje, poklanja iz raznih razloga ili rasprodaje područja koja su se nalazila pod njezinom upravom, pretežno stranom plemstvu. Proces dekameralizacije započinje tada u vukovarskom okrugu.¹⁰ Najprije je car Karlo VI., odnosno, Dvorska komora založila sela Tovarnik i Sotin barunu von Leffelholzu za 14.000 forinti, a nakon njegove smrti, kćer mu barunica Marija Margareta Colonna von Fels odlučila je otkupiti ta imanja, koja su po procjeni Komore sada vrijedila 15.541 forinti. Stoga je platila razliku od 1.541 forinte i postala njihova vlasnica 8.3.1721.¹¹ No, već slijedeće godine prodala ih je zapovjedniku osječke tvrđave generalu grofu Josephu von Oduyeru (Karaman, 1973., 206). Te, 1722. napravljen je komorski popis vukovarskog okruga. Popis donosi sumarnu veličinu oranica, livada i vinograda, te broj sesija za svako naselje. Još su opisane granice naselja, te se iznosi njihova procjena.¹² Grof Oduyer držao je Sotin i Tovarnik u svom posjedu do 1.1.1725.¹³ kada ih je dalje prodao barunu Johannu Wilhelmu von Pfeffershofenu.¹⁴ Sva ostala naselja komorsko su dobro do 26.4.1728. kada ih car Karlo VI. daje u zamjenu za vlastelinstvo Dioszeg¹⁵ u Ugarskoj grofu i barunu od Greillensteina, Johannu Ferdinandu von Ku-

- 10 Dekameralizaciju posjeda u Slavoniji i Srijemu sažeto je prikazao Karaman u citiranom radu *Sumarni katastar veleposjeda u Slavoniji od 18. do 20. stoljeća*, te i ilustrirao dvjema kartama (189.).
- 11 Gradski muzej Vukovar (dalje, GMV), KH AR 8, *Litterae donationales*, 7 (naknadno paginirano). Pod signaturom KH AR 8 krije se originalna knjiga koja se čuva u Gradskom muzeju Vukovar, dok prijepis iste knjige postoji u Državnom arhivu u Osijeku u fondu vukovarskog vlastelinstva. Knjiga sadrži spomenutu carsku darovnicu, popis domaćinstava na vukovarskom vlastelinstvu ; njihove pokretne i nepokretne imovine, prodajni ugovor za Tovarnik i Sotin, te instalacijski dekret.
- 12 Prema popisu u okrugu su se nalazila sljedeća naselja: grad Vukovar i sela Sotin, Opatovac, Šaregrad, Novak, Lovas, Tovarnik, Ilača, Ilinci, Mala Vašica, Nijemci, Đeletovci, Banovci, Tompojevci, Mikluševci, Čakovci, Berak, Orolik, Slakovci, Laze, Jankovci, Negoslavci, Petrovci, Bogdanovci, Svinjarevci, Mohovo, Novi Vukovar, Trpinja, Bršadin Antin, Korod, Pačetin, Tordinci, Vera i Bobota. Usp. Sršan, S. (1984.). Ovdje je zanimljiva pojava Novog Vukovara kao sela koji nastaje na lijevoj obali Vuke, na prostoru koji ranije nije bio naseljen. Prvi doseljenici bili su uglavnom Nijemci.
- 13 Razlog zbog kojeg je grof Oduyer prodao imanja vjerojatno je njegovo postavljanje za vrhovnog zapovjednika Slavonije krajem 1724., što je ostao do smrti 1729. (Marković, 1994., 123-124.).
- 14 GMV, KH AR 8, *Kauff-Brief über Sottin und Tovarnick*, 13.
- 15 Sladkovičovo; okolica Trnave, danas u Slovačkoj.

effsteinu (Küffsteinu)¹⁶ pridodavši tome još sela Trpinju, Bršadin, Antin, Pačetin, Korod, Tordince, Veru i Bobotu iz osječkog okruga.¹⁷ Nedugo potom, Sotin i Tovarnik ponovo su se našli unutar prijašnje cjeline kada ih grof Küffstein otkupljuje (16.6.1728.) od baruna Pfeffershofena za 15.480 rajnskih forinti (guldena).¹⁸ Time je zaokružen jedan veliki posjed u koji je grof Küffstein uveden na svečanosti održanoj u Vukovaru 3.10.1728., a kojoj prisustvuju predstavnici naselja iz vlastelinstva.¹⁹ Tako grof Küffstein postaje prvi vlasnik vukovarskog vlastelinstva - *Primus acquirens dominii Vuckovar*, kako piše na jednom mjestu iznad njegovog grba.²⁰ Darovnica iz 1731. kojom car Karlo VI. potvrđuje grofu Küffsteinu vlasništvo mogla bi se smatrati dokumentom pravnog formiranja velikog vukovarskog vlastelinstva (Mažuran, 1993., 171).²¹ Vlastelinstvo ostaje u posjedu grofa Küffsteina do 15.12.1736. kada ga za 175.000 rajnskih forinti prodaje izbornom knezu i nadbiskupu Mainza grofu Philippu Karlu Eltzu. Kako je na izvjesni način morao ustupiti vukovarsko vlastelinstvo, grof Küffstein dobiva, tj. ponovo stječe 5.5.1737., kao obe-

16 Johann Ferdinand Küffstein (26.3.1686.-12.4.1755.) sin je grofa Johanna Georga Küffsteina iz braka s Annom Franziskom von Hohenkraen. Stupio je u carsku državnu službu i bio 1714. član donjoaustrijske vlade, a 1720. carski dvorski savjetnik i povjerenik u kojem svojstvu npr. intervenirao 1724. oko izbora biskupa u Lüttichu. Od 1726. bio je više godina carski ministar za švapski i rajnski carski okrug. Uspješan i bitan posao odradio je na priznanju pragmatičke sankcije. Bio je austrijski vicekancelar, upravitelj dvorske riznice, a od 1746. do 1749. namjesnik Donje Austrije. Nakon toga povukao se iz državnih službi i živio na svojim imanjima i Beču gdje je i umro (Wurzbach, 1865., 311-313; *Die Wappen des Adels in Niederösterreich*, 1983., 250.). Inače, Greinllenstein je najznačajniji renesansni dvorac u Donjoj Austriji. U vlasništvu obitelji Küffstein - koja ga je i gradila - nalazi se od početka 16. st. do današnjeg vremena. Pretvoren je u muzej 1959.

17 GMV, KH AR 8, *Litterae donationales*, 6.

18 GMV, KH AR 8, *Kauff-Brief über Sottin und Tovarnick*, 14-15.

19 GMV, KH AR 8, *Instalations decret über die Herrschaft Vuckovar*, str. 120-122. Navedena su imena i mjesta odakle dolaze predstavnici..

20 GMV, KH AR 8. Grb se nalazi na početku knjige.

21 Prema Taubeovim zapisima, vlastelinstvo ispod 10 sela smatralo se malim; od 10 do 20 srednjim, a od 20 do 50 sela velikim. Prema istom, plemićka vlastelinstva bila su pretjerano velika. Ima ih koja su veća nego pojedine njemačke kneževine, a često se nekima može putovati i po pola dana. Zbog te pretjerane veličine slabo su bila obrađivana i naseljena. Mnoge nedaće, kao što je odvlačenje većih suma novca izvan zemlje i ne podizanje općekorisnih ustanova nastajale su i zbog činjenice da strani vlasnici uglavnom stanuju izvan vlastelinstva, a tome su opet krivi odsutnost dobrog društva, blizina turske granice i sl. Zakupništvo zemljišta i arenda, do kojih dolazi u tom slučaju, samo štete seljacima (Taube, 1777., 54.).

štećenje, vlastelinstvo Dioszeg (Roth, 1890., 307).²² Iste godine, uoči prodaje napravljen je popis cjelokupnog vlastelinstva kojim se, između ostalog, mogla bolje odrediti njegova vrijednost. Ovaj popis spada u onaj dio izvora za povijest vlastelinstva u vrijeme grofa Küffsteina koji govore više o gospodarskim i demografskim prilikama na vlastelinstvu,²³ negoli o općim prilikama koje u to vrijeme obilježavaju velike malverzacije komorskih i vlastelinskih činovnika i sve veća opterećenja stanovništva, zbog čega je dolazilo do brojnih tužbi i pobuna - između ostalog i na vukovarskom vlastelinstvu 1736. (*Ljetopis franjevačkog samostana u Šarengradu I (1683-1853)*, 2002., 17).²⁴

- 22 Eltz je za zasluge i novčanu pomoć u proteklom ratu s Francuzima dobivao 5.000 guldena godišnje naknade. Toliko je trebao dobivati sve dok mu se ne nađe i preda jedno vlastelinstvo - u Ugarskoj, kako piše Roth.
- 23 Ovdje se misli na komorski popis stanovništva vukovarskog okruga i zemaljski popis stanovništva u Slavoniji koji su napravljeni otprilike na samom početku i na samom kraju vlasništva grofa Küffsteina, te stoga dobro uokviruju sliku gospodarskog i demografskog stanja u danom razdoblju. Prvi popis dio je citirane knjige (GMV, KH AR, 8) koji se sastoji iz dva posebno naslovljena dijela: *Conscriptio et aestimatio districtus Vukovariensis* načinjen 1727., s tim da popis za Sotin i Tovarnik prikazuje stanje 1720., te *Conscriptio et aestimatio, Introsertorum Pagorum in Esekiniensi Districtu intra Regnum Sclavonia situatorum, Anno 1728*. Ovaj popis puno je detaljniji od popisa iz 1722. U njemu nalazimo popisano svako domaćinstvo, te njegovu pokretnu i nepokretnu imovinu. Zatim dolazi potpuno isti opis međa naselja kao u popisu iz 1722. i ponešto izmijenjena procjena, s tim što su u ovaj popis uvrštena još sela iz osječkog okruga koja ranije nisu pripadala vukovarskom komorskom okrugu. Drugi popis potječe iz 1736. Popis je izradio Jakob Antun Pöhr Küffsteinov administrator vlastelinstva, koji je istu funkciju nastavio obavljati i za Eltzove. Rađen je je zapravo po nalogu komisije predvođene grofom Andreasom Hamiltonom, a trebalo ga je provesti iz više razloga. Popise su trebali sastaviti komorski i vlastelinski upravitelji, te gradski magistrati (Mažuran, 1993., 69-70). Sumarno stanje prvog popisa, kao i cjeloviti popis vlastelinstva iz 1736. god. donosi Stjepan Sršan u radu Pregled gospodarskog i demografskog stanja vukovarskog vlastelinstva (1728-1736), *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae*, vol. 13/1986.; vol. 15/1988.; vol. 16/1989., Zagreb. Djelomični popis iz 1736. iz drugog izvora sadržan je u radu I. Mažurana *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736. godine*, 174-253. Ovim važnim izvorima svakako treba pribrojati - kada se radi o demografskoj slici vlastelinstva - matične knjige rođenih, vjenčanih i umrlih, većinom sačuvane u Državnom arhivu u Osijeku.
- 24 Glede ovakvog stanja, morale su ovom vremenu po Slavoniji uredovati dvije komisije poslone iz Beča: dvorskog savjetnika Ignatza von Eberla 1732. i generala i grofa Andreasa Hamiltona 1736. Nakon izvješća i prijedloga ovih komisija car Karlo VI. izdao je patent 22.5.1737. (Karlov urbar) kojim su uređeni vlastelinsko-kmetски odnosi u Slavoniji (Mažuran, 1970., 10). O radu Eberlove komisije, usp. Gavrilović (1980., 111-131).

Atlas vukovarskog vlastelinstva iz prve polovice 18. st. o kojem namjeravamo iznijeti nekoliko podataka potječe iz Küffsteinovog vremena, a riječ je o do sada nedostajućim kartografskim izvorima za to razdoblje. Ovdje su to planovi svakog naselja iz 1733. uvezani u knjigu (atlas) uz koju se sačuvala i popratna pisana dokumentacija. Atlas se čuva u Kartografskoj zbirci Muzeja Slavonije,²⁵ gdje se svojim izuzetno velikim formatom (95 x 68 cm), luksuznim kožnim uvezom i načinom izrade ističe među svim primjercima.²⁶ Iz nejasnih razloga javnosti i istraživačima bio je nepoznat,²⁷ premda se već duže vrijeme nalazi u Muzeju, gdje je stigao - uz jedan značajan dio današnjeg fundusa - po završetku Drugog svjetskog rata, zahvaljujući radu Komisije za sakupljanje i čuvanje kulturnih spomenika i starina (KOMZA-e)²⁸ formirane pri Ministarstvu prosvje-

25 Kartografsku zbirku Muzeja pored pojedinačnih geografskih karata, planova, te nacрта sačinjava i šezdeset atlasa nastalih u vremenskom razdoblju od druge polovice 17. stoljeća do danas - vremena suvremenih izdanja raznih vrsta atlasa. Najstariji atlas u Zbirci je *Mundus chartaceus oder Beschreibung des Erdbodens...* Philippa Cluveria (Nürnberg, 1683.), zatim *Parvus atlas Hungariae* Gabriela Hevenesia, tiskan u Beču 1689., dok iz 18. st. postoji već 11 atlasa, od kojih je najveći broj tiskan u Rusiji: *Atlas des Enfans - ДѢТСКОЙ АТЛАСЪ* u 6 tomova (Moskva 1768-1777) i *АТЛАСЪ* koji je izdala Carska akademija znanosti u Sankt Petersburgu 1737. Nadalje, tu su još dva atlasa Homannovih nasljednika - *Atlas Compendiarius* (Norimbergae, 1752.) i *Atlas Regni Bohemiae* (Norimbergae, 1776.) - *Atlas géographique et militaire; qui comprend le Royaume de Bohême...* R. J. Juliens (Paris, 1757.), te atlas predstavljen na ovom mjestu. Ostalo čine uglavnom opći, školski i povijesni atlas iz 19. i 20. st. tiskani na raznim mjestima i u većim nakladama.

26 Inventarni broj: P 1914.

27 Može se reći kako je na njegovo postojanje prvi put upozorila bivša kustosica Muzeja Slavonije Sonja Gaćina izloživši ga na izložbi *Blago Muzeja Slavonije*, održanoj povodom 120-godišnjice osnutka Muzeja 1997. Usporedi katalog izložbe *Blago Muzeja Slavonije* (1997., 130.).

28 Rad KOMZA-e u literaturi nije posebno prikazivan. Jedan fascikl spisa KOMZA-e iz kojih je moguće rekonstruirati ponešto o njenom postanku, kao i radu na području Slavonije do ukinuća 1949., postoji u Dokumentarnoj zbirci Muzeja Slavonije. Osnovana je Naredbom Ministarstva prosvjete u Zagrebu (broj 3867/45 od 28.6.1945.), koje se pozvalo na *Zakon o pribiranjju, čuvanju i razdjeli knjiga i drugih kulturno-naučnih i umjetničkih predmeta koji su postali državna svojina prema odluci AVNOJ-a od 21.11.1944. godine* (od 28.6.1945.) i *Odluku o zaštiti i čuvanju kulturnih spomenika i starina*, donesenu od strane NKOP-a 20.2.1945. Međutim, samostalno se konstituirala tek 1946. Za predsjednika Radnog odbora Komisije od 11 članova imenovan je direktor Muzeja za umjetnost i obrt Vladimir Tkalčić, dok su Nadzorno-rukovodstveni odbor predstavljala petorica djelatnika Odjela za kulturu i umjetnost Ministarstva prosvjete na čelu s Grgom Gamulinom (Muzej Slavonije u Osijeku, Dokumentarna zbirka, Spisi KOMZA-e - dalje, MSO, DZ, SKOMZA - *Naredba Ministarstva prosvjete br. 30.080-1945; 14. 336-I-1946.*). KOMZA-a je ujedno vršila i dužnost Zemaljskog sabirnog centra odgovornog Saveznom

te Federalne Države Hrvatske; kasnije Narodne Republike Hrvatske, odnosno, njezine ispostave - Okružnog sabirnog centra u Osijeku, u kojem tada rade djelatnici Državnog muzeja: Josip Bösendorfer - direktor Muzeja, Danica Pinterović, Hilda Hećej-Tompak i Josip Leović. Njihov zadatak bio je prikupiti, popisati i sabrati na jednom mjestu sve predmete od kulturne i povijesne vrijednosti koji su se nalazili u nacionaliziranim kućama, dvorcima i drugim postojećim lokacijama, a koji se nakon rata počinju razvlačiti na sve strane.²⁹ Najviše predmeta prikupljeno je tada iz iločkog, vukovarskog, našičkog i valpovačkog dvorca; kojeg su npr. određene osobe iz Valpova namjeravale porušiti i građevni materijal upotrijebiti na drugom mjestu, što samo za sebe najbolje oslikava novonastalu klimu u društvu i odnos prema kulturnoj baštini.³⁰ Glede takvog stanja, delegacija od tri člana KOMZA-e iz Zagreba pristigla je u Vukovar u rujnu 1946., te popisala i sabrala u jednu sobu sve predmete od njihovog interesa, koji su se nalazili u dvorcu Eltz, pretvorenom u dječji dom.³¹ Među popisanim malobrojnom dokumentarnom i kartografskom

sabirnom centru u Beogradu, odnosno, Saveznom ministarstvu prosvjete, dok su na nižim razinama, tamo gdje su postojale okružne uprave narodnih dobara, osnivani okružni sabirni centri odgovorni zemaljskim. U smislu gore navedenih akata sabirni centri trebali su prikupljati konfisciranu imovinu kako bi ona postala državna svojina. Prikupljala se i imovina pod sekvestrom, a onda se naknadno rješavalo pravno-imovinske odnose. Cijela procedura kod preuzimanja imovine bila je pravno regulirana, a preporuka je bila da se poslovi u sabirnim centrima povjere stručnim ljudima, napose prosvjetnim djelatnicima, te da se za smještaj predmeta uzimaju podesne prostorije, prvenstveno u zgradama *narodnih neprijatelja* (MSO, DZ, SKOMZA, *Uputstvo za osnivanje i poslovanje sabirnih centara ministra prosvjete DFJ Vladimira Ribnikara od 31.7.1945.*; *Pravilnik o prenosu poslova iz nadležnog Ministarstva industrije - Državne uprave narodnih dobara - u nadležnost Ministarstva prosvjete Demokratske Federativne Jugoslavije* koji su donijeli ministar prosvjete Vladimir Ribnikar i ministar industrije DFJ Andrija Hebrang 25.7.1945.).

- 29 Uprava Državnog muzeju u Osijeku zamoljena je od strane KOMZA-e iz Zagreba da po slavonskim kotarevima nađe *inteligentnije pojedince* koji bi bili postavljeni kao njezini povjerenici sa službenim legitimacijama, a pazili bi na slučajne arheološke nalaze, kulturno-povijesne objekte i predmete koje bi valjalo sačuvati ili na sigurno pohraniti (MSO, DZ, SKOMZA, *Dopis Upravi Državnog muzeja u Osijeku*, 18.10.1946.).
- 30 MSO, DZ, SKOMZA, *Izješće Okružnog sabirnog centra u Osijeku za siječanj 1947. godine upućeno Zemaljskom sabirnom centru u Zagrebu*, br. K-17/1947.
- 31 MSO, DZ, SKOMZA, *Zapisnik izaslanika KOMZA-e sastavljen u dvorcu Eltz*, 30.9.1946., br. 356/46.
Pod 65 točaka popisane su umjetničke slike, namještaj, staro oružje, stari satovi, arheološki materijal i sl.
U zgradi preko puta dvorca, bivšoj upravnoj zgradi vlastelinstva, a sada upravnoj zgradi Poljoprivrednog dobra nalazio se arhiv vlastelinstva, kojeg ova delegacija nije stigla pregledati.

građom³² nalazio se i Atlas vlastelinstva.³³ Njegova velika važnost u ranijem vremenu vidljiva je iz smještaja u jednoj od prostorija samog dvorca, zajedno s najdragocjenijim dokumentima (poveljama i diplomama), a ne s ostalim materijalom u arhivu vlastelinstva čijem je fondu - koji je sadržavao i mnogobrojni kartografski materijal - zapravo pripadao.³⁴ Potkraj 1947. prevezen je s dijelom popisanih predmeta u osječki Muzej, odnosno današnji Muzej Slavonije.³⁵ Stjecajem okolnosti nitko se do danas nije ozbiljno

32 Od ove vrste građe, na popisu je sumarno navedeno 10 povelja i diploma, te karta cijelog vlastelinstva iz 1759. F. X. Blumenau. Upravitelj Poljoprivrednog dobra zatražio je ostanak ove karte kod njih u pohrani, jer im je iz praktičnih razloga bila potrebna. Danas se nalazi u Gradskom muzeju Vukovar pod inv. br. KH AR 20. Za dvije umjetničke slike upravitelj je također zatražio ostanak kako bi ukrasio prostorije uprave. Kako ne predstavlja naročitu umjetničku vrijednost ostavljena mu je slika *Sveta obitelj* (signirano: nach Van Dyck/ kop. Ballo/ München, 1883.), dok za sliku *Djevojčica s obručem naslonjena na stol s vazom cvijeća* (signirano: J. F. Mücke, 1856.) nije odobren ostanak.

33 *Mapa geografskih karata 125 komada/ područje grada Vukovara i okoline, prvenstveno šumskog posjeda grofova Eltza. Prva polovina 18. stoljeća. U uvezu od teleće kože, ukrašenom zlatotiskom. Veličina 93,5 x 67 cm. Signatura: Josephus Gadea delineavit et Joan. Adam Schmutzer sc. Vien, glasila je natuknica za Atlas, pogrešna u broju, svrsi, formatu i autoru; ako se signaturom željelo ukazati na autora, što nam govori kako je sve rađeno na brzu ruku.*

34 Arhiv vlastelinstva prevezen je o trošku KOMZA-e tijekom kolovoza i rujna 1948. u novoosnovanu (1947.) arhivsku ispostavu Državnog arhiva u Osijeku. Na tom poslu bili su angažirani Kamilo Firingner, prvi ravnatelj Arhiva, te djelatnici Okružnog sabirnog centra u Osijeku koji su radili i na prijevozu predmeta (MSO, DZ, SKOMZA, *Izješće o radu Okružnog sabirnog centra u Osijeku podneseno Zemaljskom sabirnom centru u Zagrebu za drugo polugodište 1948. godine*, 31.12.1948, br. K-62/48).

35 MSO, DZ, SKOMZA, *Zapisnik u prostorijama Muzeja Slavonije u Osijeku o prenešenim predmetima iz bivšeg vlastelinskog dvorca Eltz iz Vukovara*, 28.12.1947. Ovdje treba istaći kako je prije prenošenja u Okružni sabirni centar u Osijeku, dobar dio predmeta s popisa završio na sumnjiv način u Beogradu. Naime, dana 19.10.1947. došao je u Vukovar savezni ministar poljoprivrede i šumarstva Vasa Čubrilović u pratnji izvjesnog inženjera Vraželića, te je smatrajući dvorac Eltz vlasništvom svoga ministarstva, pregledao cijeli dvorac i zatražio da mu se otključa soba u kojoj su se nalazile pohranjene stvari za osječki sabirni centar (MSO, DZ, SKOMZA, *Izješće Danice Pinterović Zemaljskom sabirnom centru u Zagrebu o službenom putovanju u Vukovar i Ilok*, 3.11.1947). Kroz nekoliko dana stigao je dopis ministra Čubrilovića iz Beograda Glavnoj direkciji Državnog poljoprivrednog dobra Vukovar (MSO, DZ, SKOMZA, 28.10.1947.) u kojem se kaže: *Da bi se mogao namestiti lovački dvorac na Belju naređujem da stavite na raspoloženje arhitekti Vraželiću sve slike, ukrasne stvari razne vrste, koje se nalaze u dvorcu Elca u Vukovaru, Odeskalkija u Iloku, bilo da se nalaze u rukama privatnih lica sa vašim odobrenjem ili u slagalištu same Uprave dobra. Ing. Vraželić će izabrati stvari, natovariti na kamion i doterati u Beograd, Vama će predati potvrdu što je primio, a Vi njemu spisak šta mu je predato od stvari.* Nakon što je čula kako će neke stvari biti prevezene u Beograd Danica Pinterović zatražila je instrukcije iz Zagreba kako da se postavi u tom slučaju, no, prema sačuvanim spisima nije dobila nikakav

pozabavio ovim Atlasom koji za stručnjake raznih struka, a prije svega povjesničare ima izuzetnu vrijednost kao najstariji i uz to najcjelovitiji kartografski izvor za povijest vukovarskog vlastelinstva.

O važnosti kartografskog materijala za povjesničare suvišno je govoriti, a tome svjedoče i radovi koji su napisani o kartografskim izvorima za vukovarsko vlastelinstvo, napose, onim starijim. Povod tim radovima bio je relativno veći broj karata bivšeg vlastelinstva sačuvanim na više mjesta.³⁶ Najstarijim sačuvanim primjercima iz vukovarskog Muzeja pozabavio se 1969. Ante E. Brlić, tadašnji direktor te ustanove u kratkom radu *Zbirka preglednih zemljišnih planova vukovarskog feuda XVIII i XIX stoljeća*.³⁷ Brlić tu opisuje najznačajnije - ujedno i najbrojnije - karte iz prve pol. 19. st. koje je izradio Gabriel Homer,³⁸ vlastelinski geometar, te navodi kako je u Muzeju najstarija sačuvana karta (cijelog vlastelinstva) ona F. X. Blumen,

odgovor. Na dan (30.10.1947.) dolaska komisije iz Beograda koja je trebala preuzeti stvari prema izdanom naređenju, upravitelj vukovarskog dobra Đuro Katz telefonski je pozvao D. Pinterović da odmah dođe u Vukovar, međutim, kada je ona tamo stigla kamion s predmetima već je napustio Vukovar, a njoj je samo preostalo preuzeti zapisnik. Prema sačuvanom zapisniku odvezeno je raznih predmeta navedenih pod 27 točaka, a ponajviše umjetničkih slika, među kojima i spomenuta slika J. F. Mücke (MSO, DZ, SKOMZA, *Zapisnik sačinjen dne 30.X.1947. u Direkciji poljoprivrednog dobra Vukovar*, 30.10.1947, br. 5183). Predmeti nisu završili na Belju, gdje se namjeravalo prenijeti i peći iz dvorca Eltz, pa čak i centralni kamin iznad kojeg je ovalni, reljefni portret. Kada je D. Pinterović došla s djelatnicima Muzeja Slavonije 27.12.1947. prevesti ono što je preostalo u Muzej saznala je kako se po naređenju Saveznog ministarstva poljoprivrede i šumarstva ponovo nešto odnijelo (MSO, DZ, SKOMZA, *Izješće Danice Pinterović Zemaljskom sabirnom centru u Zagrebu za prosinac 1947.*, 30.12.1947, br. K-53/47). O onome što se tom prilikom odnijelo ne postoji zapis u spisima KOMZA-e. Iako bi cijeli slučaj mogao izgledati samo kao sukob oko nadležnosti, protiv ovakvog, najblaže rečeno, drskog i nekorektnog ponašanja - bilo to i od strane jednog ministra i ministarstva - bile su predviđene zakonske mjere i kažnjavanje; kako se navodi u točki 11. *Uputstva za osnivanje i poslovanje sabirnih centara* ministra prosvjete DFJ Vladimira Ribnikara od 31.7.1945. i Zakonu na koji se tamo poziva. Međutim, u onim vremenima i s obzirom na stranu na koju je bi se Zakon trebao primijeniti takvo što bilo je neprovedivo.

36 Prema Vladi Horvatu (1991., 218, bilj. 2) samo za razdoblje od sredine 18. do sredine 19. st. sačuvane su 182 karte. Od toga u Državnom arhivu u Osijeku 140 kom., Gradskom muzeju Vukovar 39 kom., Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu 2 kom. i Franjevačkom samostanu u Vukovaru 1 kom.

37 Zbornik slavonskih muzeja, (1969.), 1, Osijek, str. 103-108.

38 Gabriel Homer bio je vlastelinski mjernik iza kojeg je ostao najveći broj karata vlastelinstva. Došao je iz Austrije i gotovo cijeli radni vijek proveo u Vukovaru, gdje je i umro 1835. (Brlić, 1969., 108, bilj. 12.). Prve karte vlastelinstva crta krajem 18. st. u vukovarskom Muzeju čuva se skoro 40 njegovih karata vlastelinstva, a još jedan značajan broj nalazi se u Državnom arhivu u Osijeku.

geometra pečuskog nadbiskupa iz 1759. Nastojeći saznati ima li na nekom drugom mjestu starijeg sačuvanog kartografskog materijala vlastelinstva nije imao uspjeha.³⁹ Korak dalje u proučavanju karata vukovarskog vlastelinstva otišao je Vlado Horvat u citiranom radu *Zemljišne karte Vukovarskog vlastelinstva kao izvori za povijest Istočne Hrvatske poslije oslobođenja od Turaka* s namjerom stvaranja osnove za njihovo korištenje kao povijesnim izvorom. On također obuhvaća razdoblje od najstarijih sačuvanih karata do sredine 19. st., ali uzima u obzir sve sačuvane karte i donosi njihov pregled u dvjema tabelama. Prva daje pregled sačuvanih karata u zadanom razdoblju s rubrikama: naziv, sadržaj ili status (cijelo vlastelinstvo, dvorac, šume, selo i sl.), broj (sačuvanih komada), najranija godina (najstarija karta za pojedinu lokaciju) i mjernici. Druga tabela odnosi se na mjernike koji su izradili sačuvane karte, a sadrži: imena mjernika, njihov status (titulu), najraniju godinu (sačuvane karte pojedinog mjernika), broj (sačuvanih karata pojedinog mjernika) i jezik teksta na kartama (Horvat, 1991., 220-222).

Nadalje se iznose zapažanja o mjernicima i sadržaju karata, pa se, između ostalog, zaključuje kako je najraškošnije opremljena najstarija sačuvana karta *Mappa der ganzen Herschaft Vuckovar ...* rad carsko-kraljevskog ing. Goldbrunera von Wartenberga iz 1755. (Horvat, 1991., 218-224), koja se čuva u Državnom arhivu u Osijeku.⁴⁰ Sada kad imamo uvid u karte iz Atlasa više je nego očito Wartenbergovo plagiranje karte cijelog vlastelinstva iz Atlasa. Osim što su dimenzije, mjerilo, čestice, oznake i sl. potpuno isti, čak je i osnovna forma kartuša ista samo s izmijenjenim likovima na njihovim rubnim dijelovima. Jedina novina jest u gornjem lijevom uglu ubačeni grb Eltzovih. Problem što nekoliko sela u njegovo vrijeme nije više pripadalo vlastelinstvu Wartenberg je riješio tako što ih je odijelio isprekidanom linijom, dok je punom lini-

39 Brlić se obratio nasljednicima grofa Johanna Ferdinanda Küffsteina - vlasnika vukovarskog vlastelinstva od 1728. do 1736. - koji su živjeli u dvorcu Greillenstein u Austriji. Oni su ga uputili na Donjoaustrijski zemaljski arhiv kojem su predali svoj obiteljski arhiv na čuvanje odmah po završetku Drugog svjetskog rata. Međutim, od njih je dobio također negativan odgovor. Dalje nije istraživao već je uputio buduće istraživače, glade karata vlastelinstva za prve godine vlasništva obitelji Eltz, na arhiv vlastelinstva prevezen u Osijek i obiteljski arhiv Eltzovih u dvorcu Eltville u Njemačkoj (Brlić, 1969., 104-105.).

40 Inv. oznaka O-477, 37/7. Kopiju ove, uz još 29 drugih karata iz fonda vukovarskog vlastelinstva - kojih je više od 200 kom. - Arhiv je izložio na izložbi *Vukovar i okolna mjesta na starim kartama* održanoj u Osijeku (1998.), Vukovaru (1999.) i Iloku (2000.).

jom odijelio dio sela koja su tada bila u zakupu Jakoba Antuna Pohra von Rosenthala, administratora vlastelinstva. Originalna karta iz Atlasa je u detaljima preciznija i bojama kvalitetnija, dok je Wartenberg možda kartuše učinio zanimljivijima nacrtavši više simboličkih likova. Kopiranje starijih karata i pozivanje na njih u ono vrijeme bilo je uobičajeno samo što je to onda i jasno naznačavano na kartama, što Wartenberg ne čini, pa ispada kako je načinio originalni plan cijelog vlastelinstva. Nepozivanje na starije karte i činjenica da nije sačuvana baš niti jedna starija karta od Wartenbergove zbunilo je Horvata jer je znao kako npr. postoje karte valpovačkog vlastelinstva iz prve pol. 18. st., pa je isto očekivao za vukovarsko vlastelinstvo; barem iz razdoblja kada Eltzovi ulaze u posjed (1736.), a pogotovo što je u rukama imao nedatiranu rukopisnu knjigu iz vukovarskog Muzeja⁴¹ *Erklärung Deren in Denen Herrschl: Vukovarischen Mappen Befindlichen Zallen und Buchstaben davon Die Zallen die Aigenschaft der Grundstücke die Buchstaben aber die Marchung oder Gränzen ausweisen* u kojoj je popis i onih sela koja pripadaju vlastelinstvu do razgraničenja s Vojnom krajinom 1745., pa se tako mogla postaviti gornja granica starosti knjige, čime se autor priloga jedino pozabavio ne opisujući sadržaj (Horvat, 1991., 218-219).

Ova knjiga popratna je dokumentacija Atlasa s kojom čini jedinstvenu cjelinu.⁴² Rukopisna knjiga formata 35, 5 x 24 cm u luksuznom je kožnom uvezu kao i Atlas. Na gornjem dijelu korica utisnut je natpis *ERKLAERUNG DER VUCKOVARER MAPPEN* (Tumačenje vukovarskih karata), dok na unutarnjoj naslovnici stoji gore navedeni naslov *Erklärung...* koji kaže kako na kartama vlastelinstva brojevi pokazuju zemljišne čestice a slova međaše (granične oznake; *Marchung*), odnosno, granice. Knjiga ima 99 ispisanih stranica. Na početku dolazi kazalo u kojem su abecednim redom navedena sva naselja - njih 35.⁴³ Uz svako naselje stoji redni broj karte u Atlasu na kojoj se naselje

41 GMV, KH AR 204.

42 Radeći na objavljivanju ovog Atlasa odlučili smo potražiti - na svim mjestima gdje bi mogla postojati - popratnu dokumentaciju za koju je zbog brojevima označenih čestica na kartama bilo jasno kako je nekada postojala. Horvatov kratki opis, pa čak i sam naslova nije upućivao točno na karte iz Atlasa. Uz to, nije nam bila poznata ni sačuvanost građe nakon razaranja Muzeja u Domovinskom ratu. Na sreću, pregledom kartografske i arhivske građe u Muzeju pronađena je knjiga koju Horvat spominje, a već na prvi pogled bilo je jasno što ona uistinu predstavlja.

43 Područje današnjeg Grada Vukovara vodi se tada zasebno, kao Vukovar i Novi Vukovar. Zapravo se Novi Vukovar tada smatrao selom.

nalazi,⁴⁴ te broj stranice u knjizi na kojoj je sadržaj vezan za naselje. Shematski za svako naselje najprije dolazi tabularni prikaz u kojem su brojevi čestica⁴⁵ iz plana u Atlasu, te veličina čestice u jutrima (Joch)⁴⁶ i njegovim dijelovima,⁴⁷ bila na njoj oranica (Acker), vinograd (Weingarten), vrt (Garten), livada (Wiese), livada s vočkama ili drugim stablima (Wiese mit Obst oder anderen Bäum), pašnjak (Weide), šuma (Waldung) ili grmlje (Gebüsch), kao glavne kategorije prema austrijskom načinu klasiranja zemljišta.⁴⁸ Uz veličinu čestice na nekoliko mjesta sitnim slovima su dodane opaske, kao npr. *öde* (pusto), *Gottesacker* (groblje), *uberschwem* (poplavljeno), *Obst* (voće) i sl. Nakon tabele nalazi se sumarni prikaz za svaku kategoriju zemljišta, kao i ukupna veličina zemljišta pojedinog naselja. Treća stavka naslovljena s *Erklärung Deren in der Mappa befindlichen Marchungs-Zeichen* daje objašnjenja velikih slova s karte pojedinog naselja.⁴⁹ Kako slovne, tj. granične oznake (međaše)⁵⁰ s karata predstavlja dosta lokalnih toponima, autor u takvim slučajevima daje objašnjenje na njemačkom jeziku pisanom goticom: *Bunar Katin - Ein Brünel Katin genannt, Begovan niva - ein Feld Begovan niva genannt, Zernaz Bara - der Schwarze Morast* itd. Kao što se vidi domaći nazivi su iskrivljeni, pošto su na ovome radili stranci. Često se događa - pa i kod naziva samih sela - pisanje iskrivljenog naziva u više varijanti. Pod zadnjom stavkom dolazi kratki tekst opisa granica naselja na latinskom jeziku izvađen iz komorskog popisa (*ekstractus ex conscriptione camerali*) s navedenom stranicom knjige iz koje je preuzet.⁵¹ Na kraju

44 Brojevi karata u Atlasu napisani su na resicama nalijepljenim na rubove stranica: Prilikom njihova lijepljenja došlo je do greške, pa je čitav niz pomaknut za jedan broj. Npr. u knjizi pored Vukovara stoji broj 1, a na karti 2; Sotin 2, a na karti 3 i tako redom.

45 U cijelom popisu na tri mjesta omaškom je zaboravljeno upisati veličinu čestice: Petrovci - čestica br. 68, Berak 29 i Tompojevci čestica br. 5.

46 Tzv. slavonsko jutro od 2000 četvornih hvati ili 7193,2 m². Inače, veličina jutra tada se razlikovala u pojedinim dijelovima Slavonije i Srijema.

47 Dijelovi jutra su navedeni razlomkom, s tim da se od sela Petrovac počinja se navoditi samo deseti dijelovi jutra, što je možda u vezi s uvođenjem požunskih mjera 1733.

48 Prema ovom načinu klasiranja svaka glavna kategorija (klasa) poljoprivrednog zemljišta mogla se dalje dijeliti u najviše 8 klasa. Ovdje tako imamo primjer kod Vukovara gdje se u dijelu popisa dodaju još i rubrike: šuma s vočkama (Obstwald), te pašnjak s grmljem (Weide mit Gebüsch).

49 Za Vukovar i Novi Vukovar koji su prikazani na istom planu, te Bogdanovce ne postoje oznake na karti, dok u knjizi stoje samo naslovi.

50 Najčešće se za graničnu oznaku navodi hunca ili hanta (*mađ.*) odnosno humak. Ti humci imaju valjda i određenu funkciju pri izmjeri kao stojne točke.

51 To su popisi iz citirane knjige koja se nalazi u vukovarskom Muzeju (GMV, KH AR, 8).

knjige nalazi se tabelarni sumarni popis naselja i veličina svih njima pripadajućih kategorija zemljišta (*Summarischer Extract*), te u zaključnoj tabeli zbroj veličina svih kategorija zemljišta (*Haupt-Summen*) za cijelo vlastelinstvo. Tako ova knjiga s upisanim česticama predstavlja svojevrstu zemljišnu knjigu (*Grundbuch*);⁵² koja svoje pravo značenje dobiva u Hrvatskoj u 19. st.⁵³ Uvođenje ovakve evidencije na vukovarskom vlastelinstvu imalo je svrhu utvrđivanja posjedovnog stanja i učinkovitijeg korištenja zemljišta, jer je bivša komorska administracija bila nemarna što se onda odražavalo i na prihode koji su prema Eberlovom izvješću na ovakvim vlastelinstvima bili tri i više puta veći nego li za vrijeme komorske uprave. Uzrok takvom stanju su i malverzacije komorskih činovnika koji su sada bili angažirani u privatnim službama kod vlastelina, te im otvarali mnoge izvore prihoda koji ranije nisu unošeni u komorsku blagajnu. (Gavrilović, 1980., 114).

Cijeli ovaj posao mjerenja, popisivanja i izrade karata, s obzirom na veličinu vukovarskog vlastelinstva i neke primjere izvana, vjerojatno je započet odmah po Küffsteinovu preuzimanju vlastelinstva.

Planovi vlastelinstava s područja Hrvatske iz prve pol. 18. st. vrlo su rijetki, a stručna literatura jedva da ih spominje,⁵⁴ dok atlas jednog vlastelinstva, osim ovog vukovarskog ne postoji, no, ovakav atlas bio je prilična rijetkost i u okvirima ondašnje Habsburške Monarhije.⁵⁵ Za grofa

52 Još je Caraffina komisija 1698./1702. nametala potrebu uvođenja Grundbucha u novostečenim krajevima, a da se po tom pitanju nije puno napravilo govori i izvještaj Eberlove komisije iz 1732. u kojem zamjera - naročito pojedinim gradovima - što nemaju sredenu ovakvu vrstu evidencije zbog čega često dolazi do sukoba u sferi imovinskih odnosa (Gavrilović, 1980., 116.).

53 Zemljišna knjiga ima danas posve drugo značenje zbog svoje pravne težine. Katastar također ima drugačije značenje, između ostalog, što ga provode državne službe. Stoga ove izraze koristimo samo uvjetno.

54 Ovome je uzrok i slaba sačuvanost planova iz ovog razdoblja, jer su mnogi slavonski vlastelinski arhivi većim dijelom uništeni. Ponešto iz ovog razdoblja sačuvano je u fondu valpovačkog vlastelinstva koji se nalazi u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu.

55 Iz austrijskog dijela Monarhije poznat je Atlas vlastelinstva Hardegg (*Hardeggscher Güteratlas*) kojeg je izradio (1715.-1727.) Johan Jakob (Giovanni Giacomo) Marinoni. Isti je izradio (1726.-1729.) i Lovački atlas (*JagdAtlas*) Karla VI. (Dörflinger, 1984., 38-39.). Za mađarski dio poznat je Atlas vlastelinstva Papa koji je izradio János Henrik Maynzeck za grofa Ferenca Esterházyja, kod kojeg se zaposlio kao mjernik 1732. sa zadatkom da premjeri vlastelinstvo za tri godine. Posao je izgleda u roku završen, pošto grof svojim potpisom verificira posjedovne knjige 1735. Posjed je obuhvaćao oko 40 sela. Prvih 15 karata nacrtao je Maynzeck, a ostalo je dovršio njegov pomoćnik Ferdinand Bernwert. Sav pisani i crtani materijal sastoji se od 6 ukrašenih albuma koji sadržavaju popise čestica, domaćinstava, tj. kmetova i njihovih urbarskih podavanja, te planove. U ovoj dokumentaciji vođene su i promjene, a 1752. načinjeno je i kazalo (Papp-Váry - Hrenkó, 1989., 93.). Dakle, daje se zaključiti kako je ovo puno bliže zemljišnoj knjizi i katastru u današnjem smislu.

Küffsteina cijeli posao mjerenja i crtanja napravio je carski akademski inženjer Johann Philipp Frast, kao što stoji u kartuši na planu cijelog vlastelinstva - *Gemeßen und deliniret von mir Johann Philipp Frast Kayserlichen Ingenieurs Accademico*. U malobrojnoj se sačuvanoj građi iz toga vremena u fondu vlastelinstva on ne spominje, kao niti u stručnoj literaturi, tako da nam je jedino poznato kako postoji još nekoliko sačuvanih karata koje je nacrtao,⁵⁶ a iz kojih o njemu možemo tek ponešto zaključiti.⁵⁷ U Atlasu vlastelinstva samo prva karta nije njegova, već je ulijepljena, u Beču tiskana karta (bakrorez, 126 x 81 cm) *Tabula geographica nova et exacta distincte exhibens Regnum Sclavoniae cum Syrmii Ducatu...* nastala po zaključenju Požarevačkog mira 1718.⁵⁸ Njezinim uključivanjem u ovaj

- 56 *Carte de la Bosnie, Croatie, La Morlaquie, partie des confins maritem etc.*, 1740. (Kartografska zbirka Ratnog arhiva u Beču); *Mappa von gantz Syrmien ...*, 1745. (Kartografska zbirka Nacionalne knjižnice Széchényi u Budimpešti, TK 1 692); *Haupt Mappa derer in Königreich Böhmeim Kays. Königl. Herrschafften als Zbirob, Tocznic, Königshoff und Miröschau*, 1761., 2 kom. različitih dimenzija (Austrijska nacionalna knjižnica u Beču, FKB 4450 i FKB 4451) i *Reports und Projects Plan Von der Kayserlichen Königlichen Haupt und Graniz Festung Esseg* (FKB E. 13), te *Plan von der Festung Esseg...*, 1772. (Kartografska zbirka Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu, K VII I. 112.).
- 57 Iz opaski na kartama možemo npr. vidjeti kako je bio voditelj, tj. nadglednik (*Ing. Conducteur*) pri radu na izradi plana osječke tvrđave, te karte Srijema prilikom inkorporacije i razgraničenja s Vojnom krajinom. Može se, dakle, pretpostaviti kako je zapravo bio školovani vojni mjernik i izdanak Inženjerske akademije osnovane u Beču 1717. Naime, školovane mjernike do tada je imala jedino vojska, jer je za njima bila i velika potreba. Prema jednoj instrukciji u dugogodišnjem ratu s Turcima trebalo je na novoosvojenim područjima kartirati svako naselje, selo, rijeku, šumu, močvaru i sl., pa otuda i relativno veliki broj planova gradova s oslobođenih područja (Dörflinger, 1984., 33-34.). Već prve generacije s Akademije na kojoj je poučavao Marinoni napuštaju vojsku i prelaze u civilne mjernike županija, vlastelinstava, gradova itd. Dobar primjer je Maynzeck, mjernik kod grofa Esterházyja koji se školovao na Akademiji. Vojska ga je prekomandirala u Milano gdje stječe čin satnika ali ipak napušta vojsku i zapošljava se kod Esterházyja (Papp-Váry - Hrenkó, 1989., 93.). Usporedbom Frastovih i Maynzeckovih crteža posjeda jasno je kako su se obrazovali na istom mjestu.
- 58 Ova karta izašla je u najmanje tri izdanja različitih dimenzija. U prvom izdanju (126 x 81 cm) ne postoji na njoj datacija, pa se kasnije u literaturi navodi više različitih godina njezinog nastanka. Tadija Smičiklas navodi 1720. (Smičiklas, 1891., VII); Mirko Marković kaže da je nastala oko 1720. (Marković, 1964-1965., 381.); Ankica Pandžić oko 1730. (Pandžić, 1988., 109.); Mirela Slukan 1730. (Slukan, 1998., 132.); Johannes Dörflinger 1737. (Dörflinger, 1984., 46.) i Sonja Gačina 1737. (Gačina, 1995., 20.). Glede ovoga, možemo dodati kako se sačuvani primjerci ove karte, koji se nalaze u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici (AB 167 (1); FKB C.97.3; FKB C.100.5.; ALB Port 205,1.) datiraju s *oko 1718.*, a u Britanskoj knjižnici (28140.(15.)) s 1718., što opet ne mora biti ispravno ako je točan podatak Mirka Markovića (Marković, 1993., 246) da su mjernički radovi trajali oko dvije godine.

Atlas dao se širi kontekst prostora na kojem se nalazi vukovarsko vlastelinstvo, što je, vjerojatno, Frastu bila namjera; pogotovo što su na karti navedena i razgraničena vlastelinstva s prostora Slavonije i Srijema. Sve ostalo u Atlasu, unikatni su rukom crtani Frastovi planovi:

- **General Mappa** (plan cijelog vlastelinstva)
M. 4 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 47 500⁵⁹
123 x 89 cm
1733.
- **Vuckovar samt dem Dorf Neu-Vuckovar**
(Vukovar s selom Novi Vukovar)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100⁶⁰
116 x 87
1733.
- **Sottin** (Sotin)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
88 x 75
1733.
- **Pereck** (Berak)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
62 x 42
1733.
- **Oppetouaz** (Opatovac)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
62 x 49
1733.
- **Scherengrad** (Šarengrad)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
91,5 x 62
1733.
- **Nouack** (Novak)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
61,5 x 42
1733.
- **Csackouze** (Čakovci)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
61 x 49
1733.

59 1 : 47 412

60 1 : 11 155

- **Louas** (Lovas)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
88,5 x 59,5
1733.
- **Touarnick** (Tovarnik)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
89 x 61,5
1733.
- **Swiniarowitz** (Svinjarevci)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
62 x 42
1733.
- **Illatsch** (Ilača)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
62 x 48,5
1733.
- **Illinze** (Ilinci)⁶¹
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
91 x 59
1733.
- **Malavasze** (Mala Vašica, Vašica)⁶²
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
69 x 51
1733.
- **Orolik**
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
69 x 40
1733.
- **Njemze** (Nijemci)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
94 x 72 + dodaci na vrhu i dnu
1733.
- **Gelletovze** (Đeletovci)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
91 x 59,5
1733.
- **Tordinze** (Tordinci)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
89,5 x 69,5 (Tordinci+Šidski Banovci)
1733.

61 Danas u Republici Srbiji.

62 Danas u Republici Srbiji.

- **Pannouze** (Banovci)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
89,5 x 69,5 (Tordinci+Šidski Banovci)
1733.
- **Tompeouze** (Tompojevci)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
88,5 x 61
1733.
- **Petrouitz** (Petrovci)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
89,5 x 57,5 (Petrovci+Mikluševci)
1733.
- **Mickloseuze** (Mikluševci)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
89,5 x 57,5 (Petrovci+Mikluševci)
1733.
- **Slackovze** (Slakovci)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
68,5 x 43,5
1733.
- **Terpinie** (Trpinja)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
68,5 x 49,5
1733.
- **Laso** (Srijemske Laze)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
90 x 59,5
1733.
- **Ianckouiz** (Stari Jankovci)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
90 x 60,5
1733.
- **Nicoslauze** (Negoslavci)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
60 x 48,5
1733.
- **Mohouo** (Mohovo)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
60 x 41,5
1733.

- **Pogdanouiz** (Bogdanovci)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
90,5 x 59,5
1733.
- **Perschatin** (Bršadin)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
90,5 x 61
1733.
- **Corruth** (Korođ)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
60,5 x 48
1733.
- **Anthin** (Antin)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
60,5 x 42
1733.
- **Vera**
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
61 x 43
1733.
- **Patschatin** (Pačetin)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100
61 x 48
1733.
- **Boboda** (Bobota)
M. 17 mm = 100 Wr. Kl., cca. 1 : 11 100⁶³
90,5 x 61,5
1733.

Atlas i njegova popratna dokumentacija imali su, izgleda, dugo svoju upotrebnu vrijednost s obzirom na naljepnice na unutarnjim koricama jednog i drugog s natpisom *Šumska uprava grofa Eltz u Vukovaru* iz čega se vidi kome su najviše koristili.⁶⁴ Iz Wartenbergova slučaja može se zaključiti kako je Atlas često korišten i od strane vlastelinskih mjernika kao predmet proučavanja zanatskih

63 Kao što je vidljivo svi planovi osim generalnog izrađeni su u istom mjerilu koje je prikazano grafički u bečkim klafterima, tj. hvatima. Nebitne su za mjerilo, ali su zanimljive za navesti Frastove minorne pogreške u crtanju skala, gdje nacrtala jedno, a napiše drugo. Npr. kod plana Vukovara nacrtana je skala od 600 kl., a ispod piše 500 ili na drugim mjestima gdje iznad nacrtanih skala od 1100 kl. piše 1000.

64 Zahvaljujući kvalitetnom materijalu od kojeg je napravljen, unatoč korištenju i starosti, Atlas je relativno dobro očuvan. Restauriran je u Središnjem laboratoriju za konzervaciju i restauraciju Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu 2003.

vještina i majstorstva, koje nitko kasnije; do kraja tzv. barokne kartografije, nije dosegnuo, pa niti Gabriel Homer najpoznatiji i najproduktivniji među svim mjernicima vukovarskog vlastelinstva.

Zbog detaljnosti uvida u prostor vukovarskog vlastelinstva Atlas predstavlja preteču katastra.⁶⁵ Većinu informacija koju pruža katastar možemo naći i na ovome mjestu. Tako pisana dokumentacija pruža kvantitativne podatke o gotovo svim pojavama ucrtanim na planovima vlastelinstva, koji se dalje mogu statistički obrađivati kako bi se dobili udjeli pojedinih poljoprivrednih kultura, prosječna površina pojedinih čestica i sl. Planovi također donose obilje podataka za proučavanje granica, načina korištenja svake pojedine čestice, morfološke strukture naselja, hidrografske mreže, razvoja prometne mreže i ekološkog stanja prostora. Mnoštvo domaćih naziva u oba izvora pruža značajnu građu i za toponomastička, te onomastička istraživanja. U konačnici ova građa daje iscrpan uvid u kompletnu strukturu vukovarskog vlastelinstva, odnosno kraja, u određenom vremenu. Usporedbom s relativno dobro sačuvanom kartografskom građom vlastelinstva s kraja 18. i početka 19. st. može se dobiti trend transformacije prostora; naročito s obzirom na morfološku strukturu naselja koja tijekom 18. st. doživljava značajne promjene.

65 O katastru i starim kartama uopće kao izvorima, usp. Slukan Altić, M. (2003.), *Povijesna kartografija: kartografski izvori u povijesnim znanostima*, Samobor, 176-307.

Kratice

GMV=Gradski muzej Vukovar
KOMZA= Komisija za sakupljanje i čuvanje
MSO=Muzej Slavonije u Osijeku

Literatura

- Blago Muzeja Slavonije* (1997.), katalog izložbe, Osijek.
- BRLIĆ, A. E. (1969.), Zbirka preglednih zemljišnih planova vukovarskog feuda XVIII i XIX stoljeća, *Zbornik slavonskih muzeja*, 1, Osijek, str. 103-108.
- ČAPO, J. (1991.), *Vlastelinstvo Cernik, Gospodarstvene i demografske promjene na hrvatskome selu u kasnome feudalizmu*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb.
- Die Wappen des Adels in Niederösterreich*, (1983.), J. Siebermacher's großes Wappenbuch, -Band 26, Teil 1, Neustadt an der Aisch.
- DÖRFLINGER, J. (1984.), *Österreichische Karten des 18. Jahrhunderts*, Wien.
- GAČINA, S. (1995.), *Slavonija na starim zemljopisnim kartama Kartografske zbirke Muzeja Slavonije*, katalog izložbe, Osijek.
- GAVRILOVIĆ, S. (1958.); *Šid i šidsko vlastelinstvo (1699-1894)*, Matica Srpska, Novi Sad.
- GAVRILOVIĆ, S. (1979), *Srem od kraja XVII do sredine XVIII veka*, Novi Sad.
- GAVRILOVIĆ, S. (1980.), Izveštaj komorskog savetnika G. I. Eberla o Slavoniji i Sremu prve polovine XVIII veka, *Zbornik za istoriju*, 22, Matica Srpska, Novi Sad, str. 111-131.
- HORVAT, V. (1993.), Građa za povijest naselja istočne Hrvatske u 18. stoljeću (na vukovarskom vlastelinstvu), *Anali Zavoda za znanstveni rad u Osijeku*, 9, Osijek., str. 171-186.
- HORVAT, V. (1991.), Zemljišne karte Vukovarskog vlastelinstva kao izvori za povijest Istočne Hrvatske poslije oslobođenja od Turaka, *Peti znanstveni sabor Slavonije i Baranje - zbornik radova*, Osijek, str. 217-225.
- JACOV, M. (1990.), *Srem na prelomu dva veka (XVII-XVIII)*, Beograd.

- KARAMAN, I. (1962.); Valpovačko vlastelinstvo, ekonomsko-historijska analiza, *Grada za gospodarsku povijest Hrvatske*, knj. 13, JAZU, Zagreb.
- KARAMAN, I. (1973.), Sumarni katastar veleposjeda u Slavoniji od 18. do 20. stoljeća; S posebnim osvrtom na proces geneze stranog vlastelinskog elementa u prvoj polovini 18. st., *Radovi centra za organizaciju naučnoistraživačkog rada u Vinkovcima*, br. 2, Zagreb, str. 167-212.
- Ljetopis franjevačkog samostana u Šarengradu I (1683-1853)*, (2002.), priredio: Josip Barbarić, Šarengrad.
- MARKOVIĆ, M. (1964-1965.), Kartografska zbirka Arhiva Hrvatske u Zagrebu, *Arhivski vjesnik*, VII-VIII, Zagreb, str. 373-388.
- MARKOVIĆ, M. (1993.), *Descriptio Croatiae*, Zagreb.
- MARKOVIĆ, M. (1994.), *Brod, Kulturno-povijesna monografija*, Slavonski Brod.
- MAYER, T. (1911.), *Verwaltungsreform in Ungarn nach der Türkenzeit*, Leipzig.
- MAŽURAN, I. (1970.), *Rješenja zemaljske uprave za Slavoniju 1738-1742*, Osijek.
- MAŽURAN, I. (1988.), *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine*, Osijek.
- MAŽURAN, I. (1989.), *Izvještaji Caraffine komisije o uređenju Slavonije i Srijema nakon osmanske vladavine 1698. i 1702. godine*, Osijek.
- MAŽURAN, I. (1993.), *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736. godine i njihova ekonomska podloga*, Osijek.
- PANDŽIĆ, A. (1988.), *Pet stoljeća zemljopisnih karata Hrvatske*, katalog izložbe, Zagreb.
- SLUKAN, M. (1998.), Kartografska zbirka Hrvatskog državnog arhiva i njena vrijednost kao izvora za istraživanja, *Arhivski vjesnik*, god. 41, Zagreb, str. 121-161.
- PAPP-VÁRY, A. - Hrenkó P. (1989.), *Magyarország régi térképeken*, Budapest.
- ROTH, F. W. E., (1889-1890.), *Geschichte der Herren und Grafen zu Eltz*, I-II, Mainz.
- SMIČIKLAS, T. (1891.), *Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije*, II, Zagreb.

SRŠAN, S. (1985.), Arhivska građa vukovarskog vlastelinstva 1719-1945, *Arhivski vjesnik*, 28, Zagreb, str. 143-175.

SRŠAN, S. (1984.), Popis i procjena 35 sela vukovarskog okruga iz 1722. godine, *Anali zavoda za znanstveni rad u Osijeku*, 3, Osijek, str. 231-263.

SRŠAN, S. (1997.), Vukovarsko vlastelinstvo u Srijemskoj Županiji (1687.-1945.), *Zbornik radova o Vukovarsko-srijemskoj županiji*, Vinkovci, str. 127-160.

SRŠAN, S. (1998.), *Vukovar i okolna mjesta na starim kartama*, katalog izložbe, Osijek, str. 7-26.

TAUBE VON, F. W. (1777.) *Historische und geographische Beschreibung des Königreiches Slavonien und des Herzogthumes Syrmien...*, I, Leipzig.

TURKOVIĆ, M. (1906.), *Vlastelinstvo Kutjevo*, Zagreb.

TURKOVIĆ, M. (1935.); *Povijest dobra Kutjevo za vrijeme njegova pripadanja Naukovnoj zakladi 1774-1882*, Sušak.

WURZBACH VON, C. (1865.), *Biographisches Lexikon des kaiserthums Oesterreich*, 13, Wien.